

dat je tu vylíčen i Santayanův postoj k tehdejšímu aktuálnímu politickému dění a objasněno základní zaměření Santayanových sociologických a sociálně politických názorů.

Paragraf nazvaný „Santayanovo dílo“ podává celkový přehled o Santayanově tvorbě, jak filosofické, tak i básnické; Santayanovo dílo se tu celkově charakterizuje a rozřizuje.

V dalším oddílu dochází autorka shodně s W. Durantem k závěru, že Santayna byl — pro svůj smysl pro Ameriku i pro svůj evropský kriticismus k ní — jakýmsi „přúchodem“, který muselo americké myšlení absolvovat (str. 83).

V třetí kapitole, pojmenované „Santayanův realismus“, podává Novozámská přehledný a zaslavený výklad o americkém neorealismu, kritickém realismu, o vývoji „moderního realismu“ po druhé světové válce a zjišřuje Santayanovo místo v americkém realismu. Připomíná, že Santayana není pro osobitost své filosofie přesně zařaditelný do žádné filosofické školy. Nemůže být jednoznačně klasifikován jako realista. Přestože jeho filosofie zaujímá významné místo v širokém proudu realistického myšlení v USA, přesahuje úzký rámec kritického realismu (strana 128).

Nejzávažnější částí monografie je čtvrtá kapitola, nadepsaná „Santayanova filosofie“. V paragrafu „Pojetí filosofie“ se ukazuje, že „...pokud vykreslit Santayanu jen jako platonika či scholastika, materialistického spinozovce či mystického vyznavače nirvány nebo moderního křesřana neuspěje. Rozkládat jeho filosofii na její zdroje znamená vzdát se jejího pochopení. Santayanovu filosofii můžeme přirovnat k mozaice, která, třebaže je složena z různých částí, přece dává ve svém celku samostatný obraz. Proto ji musíme hodnotit v jejím specifickém celku“ (str. 139).

V druhém oddílu této kapitoly „Santayana a materialismus“ nadhazuje autorka otázku materialismu u Santayna a vytváří si některé předpoklady pro bližší klasifikaci celkového Santayanova filosofického zaměření.

V dalším oddílu rozebírá Novozámská kategorie esence a existence jako základní kategorie Santayanovy filosofie. Připojuje k tomu i obšřrnější výklad o historickém vývoji příbuzných pojmů. Na nejvyšší místo ve svém filosofickém systému kladl Santayna konec konců svět esenci, který zcela oddělil od světa hmotné substance a světa nepochopitelné existence. V této souvislosti hovoří Novozámská o jakémsi paralelismu mezi spinozismem a platonismem u Santayana (str. 179).

Aproximativně se dá podle Novozámské Santayanova filosofie charakterizovat jako „konzervativní“ existencialistické křídlo amerického kritického realismu. Nelze ale podle autorčinych slov opomenout to, že se specifickou kombinací naturalismu a platonismu u Santayana prolínají výsledky novověkého skepticismu a kriticismu, což odpovídá právě realistické bázi jeho filosofie (str. 180).

Autorka poukazuje i na pragmatistické prvky Santayanova myšlení. Pragmatistickým stanoviskem se Santayana snažil vyhnout absurdním závěrům, které z jeho filosofie vyplývají. Vztah člověka a světa pojímá jako složitý systém symbolů, který má formu mýtu, ať už má tento mýtus podobu náboženství, umění, vědy, „zdravého rozumu“ nebo případně jinou podobu podle daných podmínek (str. 181).

Monografie J. Novozámské podněcuje k řešení problematiky svézákonnosti amerického filosofie a její specifiity vůbec. Vystává otázka, zda nejde o návaznost a souběžnost s vývojem evropské filosofie a zda originalnost nespočívá povýtce jen v specificky a typicky americkém způsobu modifikování evropského filosofického myšlení než v samé původnosti principů. Nabízí se ke srovnání i pragmatismus jakožto „nejameričtější“ směr, dominující ve „zlatém věku“ americké filosofie. Třebaže pragmatismus amerických autorů představuje nový a specifický směr filosofování, je jeho původnost hlavně v tom, že originalně sjednocuje některé závažné elementy obsažené v evropské filosofii — zejména empirismus s hlediskem praxe a antropologickým zřetelem.

Kniha J. Novozámské je všestrannou analýzou klíčové postavy ve vývoji americké filosofie; po publikacích Linhartových, Tondlových, Bodnárových, Kovályových a Macháckových je další významnou původní marxistickou prací, přispívající ke konkretizaci našeho obrazu o americké filosofii.

Karel Hozman

Hanus Steiner: Teoretické problémy propagandy a společenského vědomí; Universita J. E. Purkyně, Brno 1968, 145 stran.

Problémy, jimiž se zabývá autor uváděné monografie již po řadu let, jsou nepochybně významné nejen z hlediska teoretického, ale — a v současné době vyslovené — i praktického. Vliv propagandy na vytváření veřejného — a v širším pojetí celého společenského vědomí, otázka

manipulace člověka pomocí prostředků masové komunikace je jednou z otázek, která se týká celé společnosti, každého jedince. Připočteme-li k tomu, že se po dlouhé desetiletí u nás nikdo vědecky touto problematikou nezabýval, i to, že práci s touto tématikou je u nás stále nedostatek, pak z toho vyplývá logicky význam jmenované monografie.

Hanuš Steiner mohl touto tématiku zpracovat jistě různým způsobem. Například tak, jak to činí velký počet autorů rozsáhlé sociálně psychologické, sociálně filosofické a sociologické zahraniční „publicistiky“, to je esejistickou formou. Volil však — a dle našeho názoru právem — seriózní vědecký přístup. Mohl přitom volit, zda provede analýzu této problematiky z pozic „filosofie člověka“ nebo z hlediska věd. Rozhodl se však — a v tom s ním souhlasím — pro analýzu z hlediska vědy. A to i v těch případech, kdy rozebírá otázky více méně filosofické. A řekli-li jsme z hlediska vědy, pak je třeba dodat, že se opírá zvláště o poznatky sociální psychologie, sociologie a teorie informací, nezanedbává však ani hlediska sémantická a kulturně-historická.

Svou práci rozvrhl do šesti kapitol. Začíná vymezením pojmu propaganda, a to postupně po stránce sémantické, obsahové — zde si všímá názorů nemarxistických autorů — až k vlastnímu vymezení tohoto mnohoznačného pojmu. Autor se kloní k názoru, že propaganda znamená a) ve smyslu širším šíření třídně nebo vrstevně podmíněných idejí vůbec, b) ve smyslu užším šíření třídně nebo vrstevně podmíněných idejí v jejich všestrannosti metodou převážně abstraktního výkladu, přístupného jen relativně vyspělým lidem.

Od propagandy odlišuje širší pojem propagace, který se vztahuje i na šíření jiných, než třídně či vrstevně podmíněných idejí, názorů atp.

Ve druhé kapitole si Hanuš Steiner všímá komunikačních prostředků propagandy. Největší její část věnuje opodstatněné zvukovému jazyku. Jsou to fakticky — jak naznačuje podtitulek této části monografie — analýzy semiotické. Druhou část věnuje „obrazným a emocionálním prostředkům propagandy“. V ní pak věnuje zvláštní pozornost symbolům (v užším slova smyslu), dále pak prostředkům z různých oborů umění. Tato kapitola patří — dle našeho názoru — k nejpodnětější částem monografie.

Třetí kapitola tvoří určitý předěl a v jistém smyslu „odrazový můstek“ k rozborům veřejného mínění. Zabývá se strukturou společenského vědomí ve vztahu k propagandě. Osobně se domníváme, že i když zde autor správně rozlišuje různé „vrstvy“ společenského vědomí, přičemž zdůrazňuje zejména rozdíl mezi vrstvou „emocionální“, citovou, a vrstvou vědomí teoretického — nepřináší touto část tolik podnětů, jako kapitola následující: veřejné mínění racionální a manipulované. Úvodem k této části autor vymezuje pojmy „mínění“ a „veřejnost“, přičemž se právem distancuje od zjednodušujícího pojmání veřejného mínění jen jako mínění „pokrokových tříd společnosti“. Kdybychom to chtěli vyjádřit pomocí jmen, tedy bychom mohli říci, je pro Marxe a nikoli pro Urxe a Uledova. Cenné je, že je zde podrobně vysvětlováno dialektické pojetí vývoje veřejného mínění, jak je vypracoval Jürgen Habermas. Steiner se ovšem pokouší promítnout jeho koncepci i na vývoj naší společnosti po roce 1945 a tvořivě rozvíjí některé Habermasovy názory.

V páté, historické kapitole, je podán přehled vývoje různých pojetí veřejného mínění a propagandy v nemarxistické (tentoto termín používá sám autor monografie) literatuře. Soustřeďuje se na pojetí vyplývající z psychologie davu, z behavioristicko-pragmatické teorie společnosti, z psychoanalytického přístupu a konečně rozvádí problematiku „Public Relations“. Všechny zmíněné koncepce kriticky rozebírá, vytýká jejich klady i zápory, vyplývající z jejich určité jednostrannosti.

I když by zde zase bylo možné rozvádět některé otázky šíře, než činí autor recenzované monografie, myslím, že se mu podařilo vystihnout otázky stěžejní a že také výběr teorií je vcelku reprezentativní.

Závěrečná kapitola je věnována jistě zajímavé otázce vztahu propagandy k poznávání společenské skutečnosti. Tato část práce je rozdělena na dvě podkapitoly: Místo propagandy ve společenském poznání a Propaganda a pravda. I když vcelku souhlasíme s vývodem autora, přesto si nemůžeme odpustit otázku: co je vůbec „pravda“? Je to klíčový problém vědy vůbec, na níž nebyla dána dosud jednoznačná odpověď. V tématice, kterou se zabývá Steinerova práce je tato problematika komplikována nadto již samotným vymezením pojmu propagandy jako šíření třídně a vrstevně podmíněných idejí. To ovšem jsou otázky, které se netýkají autora (znovu připomínáme, že s jeho koncepcí vcelku souhlasíme) — to je otázka metodologie vědy, pakli ji může i tato disciplína řešit.

Jan Macků